

Número 42 (juny 2019)

INICI / ASPECTES A TENIR EN COMPTE A L'HORA DE PRESCRIURE CÒMICS CREATS PER DONES

Aspectes a tenir en compte a l'hora de prescriure còmics creats per dones

🚩 Versión castellana

</> Metadades

Montserrat Terrones ⓘ

Cap de projectes

Col·legi Oficial de Bibliotecaris-Documentalistes de Catalunya

montserratterrones@gmail.com

DOI: <https://dx.doi.org/10.1344/BiD2019.42.21>

Citació recomanada

Terrones, Montserrat (2019). "Aspectes a tenir en compte a l'hora de prescriure còmics creats per dones". *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, núm. 42 (juny) . <<http://bid.ub.edu/42/terrones.htm>>. DOI: <http://dx.doi.org/10.1344/BiD2019.42.21> [Consulta: 28-06-2019].

Resum

Es descriuen els diferents aspectes que els professionals han de tenir en compte a l'hora de prescriure

còmics creats per dones. En primer lloc, es repassa cronològicament la relació de la dona amb el còmic, els diferents papers que hi ha interpretat, així com altres aspectes contextuais que expliquen la raó del contingut en clau de gènere que caracteritza bona part dels còmics més destacats creats per dones a partir de l'any 2000. En segon lloc, es crea una tipologia de lectors de còmic i, finalment, es fa una relació comentada d'una selecció de còmics creats per dones que han fet del seu gènere el seu punt de vista en el moment de la creació.

Resumen

Se describen los diferentes aspectos que los profesionales deben tener en cuenta a la hora de prescribir cómics creados por mujeres. En primer lugar, se repasa cronológicamente la relación de la mujer con el cómic, los diferentes papeles que ha interpretado, así como otros aspectos contextuales que explican la razón del contenido en clave de género que caracteriza buena parte de los cómics más destacados creados por mujeres a partir del año 2000. En segundo lugar, se crea una tipología de lectores de cómic y, finalmente, se hace una relación comentada de una selección de cómics creados por mujeres que han hecho de su género su punto de vista en el momento de la creación.

Abstract

The article describes the aspects professional librarians should consider when recommending comics authored by women. First, it reviews the history of the relationship between women and the comic and examines the roles women have played as authors, as well as other contextual aspects that explain the approach to gender that has characterised most of the well-known books in this genre authored by women since 2000. The article then creates a profile of different types of reader. Finally, it reviews a selection of women-authored comics in which the writer's gender has been instrumental in the moment of creating the work.

Paraules clau: Còmics, Foment de la lectura, Dones

Keywords: Còmics, Reading promotion, Women

Rebut: 08/01/2019. Acceptat: 15/03/2019.

1 Característiques i evolució de la relació de la dona amb el còmic

La relació d'un individu amb qualsevol tipus d'artefacte cultural és complexa, ja que està constituïda per moltes capes de factors que han tingut una influència en aquesta relació i de les quals molt sovint l'individu no és conscient. En conseqüència, la relació de la dona amb el còmic i del còmic amb la dona no és una excepció. Intentant simplificar, podem il·luminar aquesta complexitat establint quatre esferes clau a l'hora de definir la relació entre dona i còmic i l'evolució que aquestes quatre esferes han tingut al llarg del temps, ja que tenen un paper important a l'hora de prescriure còmics creats per dones (vegeu la taula 1).

Personatge	Autora
Editora	Lectora

Taula 1. Esferes de la relació entre dona i còmic

La dona com a personatge

La dona, abans que res, ha estat un personatge. I un personatge, tal com passa a la Bíblia, creat per un home (perquè si més no oficialment Déu era home) per a la projecció de les pulsions del creador (home), les necessitats del personatge principal (l'heroi-masclé) i les fantasies del lector (home) (Brown, 2004). Així, i sobretot en els còmics de superherois o aventures, les dones eren simplement la parella de l'heroi o el personatge que necessita protecció i, de vegades, les dues coses. Seguint els arquetips judeocristians de la verge i de la prostituta, se la podia representar asexualada, idealitzada i passiva, o bé amb una representació hipersexualitzada dels seus atributs sexuals femenins. En qualsevol cas, a la dona no se la representa amb la força física suficient per esdevenir una amenaça per a l'home i quan ho pot ser, és degut també al tòpic de la perfídia femenina, i no per l'ús d'atributs o qualitats connotats positivament, considerats patrimoni exclusiu de l'home.

La dona com a autora

La dona creadora de còmic va arribar als anys 1960 als Estats Units d'Amèrica, quan l'eclosió del moviment hippy i de la contracultura, junt amb la segona onada del feminisme (Chute, 2010), va afavorir l'aparició del còmic underground, amb autors com Robert Crumb, Justin Green, Kim Deitch o Gilbert Shelton, i el naixement de tota una generació de pioneres, que van irrompre amb còmics en els quals la dona era retratada d'una forma més realista i, molt possiblement, com a reacció a la tendència generalitzada del còmic a representar la dona hipersexualitzada, aquestes autores sovintejaven una forma de representació en la qual la lletjor es va convertir en una tendència estètica i política. Ens trobem, no sols davant del naixement d'unes artistes, sinó també davant d'una estètica i d'una política. Alguns exemples són Aline Kominsky-Crumb, Roberta Gregory, Mary Fleener o Trina Robbins.

Tot i que van ser un fenomen gairebé marginal, sobretot en comparació amb l'impacte i el ressò de les obres dels seus col·legues masculins, són un referent claríssim per a tota la generació posterior, la qual va heretar la forma de representació de la dona, com també un esperit polític feminista sense arribar al discurs radical de la generació del 1960. En efecte, l'eclosió del còmic independent als anys noranta i principis del segle XXI, centralitzat sobretot en dues petites editorials nord-americanes (Fantagraphics Books i Drawn & Quarterly), va permetre que les dones amb inquietuds creatives relacionades amb el còmic tinguessin un espai en el qual poder publicar les seves obres al marge de les grans editorials com ara Marvel o DC, les quals seguien amb el negoci dels superherois. Aquestes autores, en molts casos, fan del tractament de la sexualitat, tema tractat amb una cruesa inesperada i molt incòmode, el centre de la seva obra. Penso, per exemple, en Debbie Drechsler, Phoebe Gloeckner i Julie Doucet, de les quals tornaré a parlar més endavant.

La dona com a editora i com a lectora de còmic

A la primera dècada del segle XXI es produeixen tot un conjunt de fets no directament relacionats entre ells que canvien dràsticament la relació dona-còmic. En primer lloc, entre els anys 2000 i 2003 es publiquen a França ¹els quatre volums de la sèrie *Persépolis*, de Marjane Satrapi. Aquesta sèrie narra l'impacte en la societat de la revolució islàmica a partir de la microhistòria, des del punt de vista de l'autora en diferents moments de la seva vida (infantesa, joventut i edat adulta). El fet que l'autora de l'obra sigui una dona posa el focus sobre la pèrdua de llibertat de les dones. A més, la publicació coincideix amb un estat d'opinió a Occident sensible vers els excessos

del radicalisme islàmic, ja que coincideix en el temps amb la destrucció dels budes de Bamian per part dels talibans afganesos (EFE, 2001), fet que va internacionalitzar la situació de les dones en països com ara Afganistan i, indirectament, va crear un estat d'opinió favorable a aquesta obra en termes de recepció.

En segon lloc, la primera dècada del segle XXI es caracteritza, si més no a Espanya, per l'arribada de tota una generació de dones joves a posicions clau a les editorials espanyoles de còmic independent, posicions tradicionalment ocupades per homes. Així, les tres principals editorials de còmic independent a Espanya en aquell moment tenien una dona amb veu i vot a l'hora de prendre decisions en la creació dels catàlegs editorials.² La figura de la dona-editora ràpidament fa créixer la presència de dones creadores en els catàlegs editorials.

Finalment, l'eclosió del fenomen manga amb xifres astronòmiques de vendes no vistes en el còmic a Espanya des dels anys vuitanta i capitalitzada per un limitat grup d'editorials (Tebeosfera, 2016); l'assentament de la marca novel·la gràfica com a etiqueta de màrqueting que dignifica intel·lectualment tot un seguit de creacions que eren menystingudes si es denominaven com a còmics, i l'aposta de grans llibreries, com ara La Casa del Libro i l'FNAC, de potenciar el còmic en la seva oferta, que arrossegueu així bona part de les llibreries generals,³ fet que treu el còmic de l'espai reclus de la llibreria especialitzada, provoquen l'aparició de la quarta esfera de la relació de la dona i el còmic: l'aparició i la consolidació de la figura imprescindible de la dona lectora de còmic.

2 Perfils del lector de còmics

Tenint presents tots aquests aspectes, com enfoquem la prescripció de còmics creats per dones? És més, com enfoquem la prescripció de còmics en general? Cal tenir, aquí també, alguns aspectes en compte pel que fa al lector, el qual, simplificant, podríem dividir en quatre grans grups (vegeu la taula 2).

LECTOR DE CÒMIC	
Sap perfectament què vol	Té coneixements mitjans globals del mercat del còmic o de la seva àrea d'interès
Necessita orientació	No llegeix còmics mai

Taula 2. Tipus de lector de còmic

No és aquesta una classificació capriciosa. Molt sovint ens trobarem amb lectors que saben de còmics molt més que nosaltres i que són una bona font d'informació a l'hora de saber què s'està publicant tant a Espanya com a l'estranger. També ens trobarem amb tot el contrari, lectors que van llegir el darrer còmic quan anaven a escola i que associen còmics amb superherois i manga. Com a professionals, sobretot si som responsables de la secció de còmics d'una biblioteca pública, hauríem de tenir preparat un repertori de lectures que funcioni com un itinerari per als dos darrers grups de lectors esmentats a la taula, perquè són els que més necessiten la nostra tasca de prescripció. En el segon cas, el lector mitjà, en té prou que nosaltres estem al dia de les novetats editorials, mentre que el primer rarament sol·licitarà els nostres serveis com a prescriptors.

El principal aspecte a tenir en compte en recomanar còmics creats per dones és que no s'han de tractar com una excepcionalitat, perquè ja no ho són, sinó com un fet completament normalitzat. Si bé és cert que molt còmic creat per dones entraria dins del que es coneix com a *narratives del trauma*,⁴ seria un error fer una identificació entre gènere sexual i gènere literari, ja que seria obviar que l'eclosió de la novel·la gràfica a la segona meitat de la primera

dècada del segle XXI es va fomentar editorialment en la publicació d'aquest tipus de llibre seguint l'estela de l'èxit d'obres com per exemple *L'ascension du haut mal*, de David B.⁵

La millor manera de defensar les dones com a autores de còmic és deixar que les seves obres parlin per elles mateixes. Sí que és necessari, però, que siguin visibles, ja que solen ser les signades per homes les que acumulen ressenyes, articles de premsa, premis i nominacions (Gallot, 2016). Una iniciativa a tenir en compte és la del premi anual que atorga l'Association Artémisia que té com a objecte "la valorisation de la bande dessinée au féminin"⁶ i que permet fer-se una idea de les obres més destacades d'autores publicades al mercat francès, el més gran del món pel que fa al còmic a Occident i el que més tradueix d'altres llengües (Casanova, 2001).

3 Prescripció de còmics creats per dones

Aquí trobareu, doncs, una relació de còmics destacats creats per dones que han estat traduïts al català o castellà i que han estat seleccionats a partir del seu valor cultural, ja sigui per la qualitat del guió, del dibuix o la dels dos, per l'interès de la temàtica que tracten o per la representativitat del corrent artístic o polític en el qual se les pot encabir. Totes tenen en comú, i per això han estat seleccionades, que les autores són conscients del seu gènere i que creen a partir d'ell i que pretenen, també, fer una obra universal.⁷

Començarem destacant l'obra d'Alison Bechdel, abanderada de la lluita feminista i del moviment LGBT. Tot i que fonamentalment coneguda per l'excepcional *Fun Home* (finalista del National Book Critics Circle Award), l'obra que veritablement la defineix és la sèrie *Dykes to Watch Out For* (traduït a Espanya com *Unas bollos de cuidado*⁸), realitzada al llarg de 25 anys⁹ i que narra les aventures quotidianes d'un grup de lesbianes joves, com afronten la seva vida professional i amorosa, l'amistat, i com assumeixen diferents etapes vitals. *Fun Home*¹⁰ i *Are You My Mother?*¹¹ són obres autobiogràfiques, en les quals Bechdel explora la relació amb el seu pare, en la primera, i amb la seva mare, en la segona, a la vegada que descriu el descobriment de la seva homosexualitat i la del seu pare, o les renúncies que va haver de fer la seva mare. Tot aquest discurs es construeix a partir d'una reflexió de caràcter intel·lectual conduïda a través de referències literàries de grans obres de la literatura, en el cas de *Fun Home*, o de la teoria psicoanalítica, a *Are You My Mother?*

Com ja he comentat, una part dels còmics creats per dones entraria dins del gènere de narratives del trauma. Alguns exemples els trobaríem en l'obra de Debbie Drechsler (*Daddy's Girl*)¹² o Phoebe Gloeckner (*A Child's Life*)¹³. Interpretades com autobiogràfiques, les dues retraten situacions d'abusos sexuals comeses dins l'àmbit familiar. En el primer cas, la situació és inequívoca i l'abusador és el pare, mentre que en el segon cas, la relació reflectida és més ambigua i l'autor és la parella de la mare. Cal destacar que la veu que narra les dues històries és radicalment diferent, però que en els dos casos la representació gràfica de l'abús es du a terme amb una gran cruesa. Aquesta forma de representació que podríem qualificar d'impúdica, tant de les relacions sexuals forçades com de molts altres aspectes més festius o fisiològics de la sexualitat femenina, ha esdevingut un tret característic i àmpliament compartit del còmic creat per dones. No ens volen estalviar el seu dolor, ni volen representar una dona ideal que no sagna, no té pèl, no sent desig, no odia ser mare, etc. Altres exemples de representació radical els trobaríem en l'obra de la canadenca Julie Doucet (*My New York Diary*)¹⁴ i més recentment en la de la sueca Liv Strömquist amb la seva història cultural de la vulva (*Kunskapens frukt*), traduïda al castellà com *El fruto prohibido*.¹⁵

Algunes autores s'han preocupat de reflectir a la seva obra la situació de la dona en determinats contextos a través de la microhistòria. L'exemple més conegut és el de Marjane Satrapi, amb les obres *Persépolis*, *Poulet aux prunes* i *Broderies*,¹⁶ ambientades totes tres a l'Iran de la dictadura dels aiatol·làs. Tanmateix, n'hi ha d'altres com ara *Aya de Yopougon*,¹⁷ de Marguerite Abouet, sobre les peripècies de tres joves amigues a Costa de Marfil; *Estamos todas bien*,¹⁸ d'Ana Penyas, retrat costumista i amb voluntat reivindicativa de les dues àvies de l'autora, que per simple acaba esdevenint el retrat generacional de la dona espanyola que ha viscut completament al marge de la història oficial, o *En este rincón del mundo*,¹⁹ de Fumiyo Kouno, sobre la peripècia vital d'una jove resident a Hiroshima durant la Segona Guerra Mundial, el matrimoni i les obligacions domèstiques durant el primer any de matrimoni, l'impacte de la guerra en el dia a dia i l'esclat de la bomba atòmica.

Freqüents són també les narracions sobre les relacions familiars, que es poden enfocar des del conflicte contingut

en el qual les emocions transcorren per sota de la superfície, com seria el cas de *Frances*,²⁰ de la sueca Joana Hellgren; des de la reivindicació amorosa de la família extensa a *Le jeu des hirondelles*²¹ o *Le piano oriental*,²² de Zeina Abirached; des de la complexa relació entre germanes bessones a *Lobas*,²³ de Rachel Deville; des del record emocionat de la figura de l'àvia i la seva vida abans, durant i després de la Segona Guerra Mundial i de tots els canvis operats en la forma de viure a *Ciudad de Yotsuya, barrio de Hanazono*,²⁴ de Kan Takahama, o de com s'enfronta la malaltia i la senectut a *Toen David zijn stem verloor (Los silencios de David)*,²⁵ de Judith Vanistendael.

La biografia també forma part del corpus creatiu i podem veure una preferència per triar dones il·lustres com a protagonistes per rescatar-les de l'oblit: *Olympe de Gouges*²⁶ (filòsofa política francesa que va escriure la *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*²⁷ dins del context de la Revolució Francesa) i *Kiki de Montparnasse*²⁸ (cantant i actriu francesa famosa per haver estat la musa de força artistes francesos del període d'entreguerres), totes de Catel & Bocquet; *Miss Kokusai*,²⁹ d'Hinako Sugiura, sobre la pintora Katsushika Ōi, filla de l'il·lustre artista de l'època Edo Katsushika Hokusai i autor de la icònica obra *La gran onada de Kanagawa*. Katsushika Ōi va viure a l'ombra del geni del seu pare i es creu que moltes de les obres d'ell en realitat van ser de la filla. Altres exemples són *Dotter of Her Father's Eyes*³⁰ (sobre la filla de James Joyce que volia ser ballarina professional i que va acabar en un centre psiquiàtric), *Sally Heathcote. Suffragette*³¹ i *The Red Virgin*³² (sobre Louise Michel, anarquista francesa amb gran presència als esdeveniments de la Comuna de París), de Mary Talbot, guionista i especialista en estudis de gènere, i Bryan Talbot.

També trobem obres que tenen la reivindicació feminista en la seva gènesi, com ara *Heute ist der letzte Tag vom Rest deines Lebens*,³³ de l'austriaca Ulli Lust; *Unterzakhn (Intimidades)*,³⁴ de Leela Corman, o *Luchadoras*,³⁵ de Peggy Adam. Les tres obres mostren una representació agressiva de la sexualitat en la qual la dona ha esdevingut un instrument de l'home per a la satisfacció dels seus desitjos i pateix les conseqüències d'aquesta instrumentalització tant en els seus cossos com en la seva ment. L'obra d'Ulli Lust explica uns fets esdevinguts el 1984, quan ella i una amiga decideixen fer un viatge a Itàlia sense documentació ni equipatge, fet que, junt amb una certa innocència i una societat masclista i patriarcal, les exposa a diferents situacions de risc de les quals sortiran malparades i que retrata amb ferocitat el domini sexual de l'home sobre la dona i la despersonalització i privació de drets que pateix la segona. Leela Corman retrata el recorregut vital de dues germanes d'origen jueu a la Nova York de principis del segle XX, i com proven d'obrir-se camí en un món en el qual les dones, pel sol fet de ser-ho, tenen poques oportunitats: una treballant en un prostíbul i l'altra fent d'obstetra i practicant, si cal, avortaments il·legals. *Luchadoras*, de Peggy Adam, se centra en els crims masclistes de Ciudad Juárez, centenars dels quals encara no han estat resolts.

El descobriment de l'amor, les relacions d'amistat i la identitat sexual en l'adolescència també són una temàtica amb gran presència en uns relats en els quals predomina l'emoció. *Le blue est une couleur chaude*,³⁶ de Julie Maroh, ens narra una història d'amor lèsbica i el descobriment i reconeixement de la pròpia homosexualitat, com també ho fa *Blue*,³⁷ de Kiriko Nananan, obra que retrata amb profunda delicadesa i tristesa el dolor i la confusió provocats per una relació d'amistat adolescent entre dues noies que deriva en un amor obsessiu. Tanmateix, les autores que millor han descrit l'experiència adolescent han estat les cosines canadenques Jillian i Mariko Tamaki, amb les seves obres *Skim*³⁸ i *This One Summer*.³⁹ *Jane, le renard et moi*,⁴⁰ de les també canadenques Isabelle Arsenault i Fanny Britt, tracta el dolorós tema de l'assetjament escolar en una obra de gran bellesa gràfica.

Dins de la línia més gràfica i experimental, pensada per a aquells lectors de còmic que més que cercar històries sòlides estan buscant experiències gràfiques que exploren els límits del llenguatge del còmic en allò que té d'art visual, trobem *Gran bola de helado*,⁴¹ de Conxita Herrero i *Pulse enter para continuar*,⁴² d'Ana Galvañ.

Finalment, vull destacar l'obra de Rutu Modan, Emil Ferris i Camille Jourdy. Rutu Modan és una de les figures del còmic actual. Es va formar professionalment en l'escena del còmic independent d'Israel i amb la publicació d'*Exit Wounds*,⁴³ ràpidament va aconseguir ressò internacional. A *Exit Wounds*, com també passarà amb *The Property*,⁴⁴ Rutu Modan crea un thriller a partir de les relacions familiars, en què combina el suspens i la intriga amb el drama sense fer concessions al sentimentalisme, en el context de la complexitat de la societat israeliana i el terrorisme.

My Favourite Thing Is Monsters,⁴⁵ primera obra d'Emil Ferris, és un extens i ambiciós thriller amb diverses capes de lectura protagonitzat per una nena-llop lesbiana que pateix assetjament escolar, la qual tracta de descobrir qui ha estat l'assassí de la seva veïna, supervivent de l'holocaust. Sorpren la qualitat i la maduresa de l'obra en tractar-se

d'un debut, tot i que l'autora va néixer el 1962, a banda de la tècnica de realització de la mateixa, feta amb bolígraf.

*Rosalie Blum*⁴⁶ i *Juliette*⁴⁷, de Camille Jourdy, són el paradigma de la comèdia de costums francesa que té lloc a una població de la Xampanya. Amb uns còmics gràficament molt bells i realitzats amb aquarel·les, Jourdy també ens parla de les relacions, ja siguin familiars, d'amistat i sentimentals, amb una subtil tendresa, un fort sentit de l'humor i un substrat cruel que quan emergeix, per contrast amb la resta de l'obra, té el mateix efecte que una garrotada.

4 Conclusions

- Els diferents papers que la dona ha tingut en relació amb el còmic al llarg de la història del còmic estan en l'origen del contingut de bona part de la producció actual creada per dones.
- El còmic creat per dones va néixer durant el moviment underground i es va consolidar amb el còmic independent dels anys 1990 i de la primera dècada del segle XXI.
- El còmic independent té sovint una càrrega política que, en el cas dels còmics creats per dones, és hereu de l'esperit contestatari de les autores pioneres que van emergir durant l'eclosió del còmic underground als EUA i la segona onada del feminisme.
- La primera dècada del segle XXI marca l'arribada massiva de la dona al còmic en totes les esferes d'actuació: autora, lectora i editora, i en aquesta arribada hi van tenir molt a veure elements contextuais més enllà dels merament artístics.
- El perfil del lector de còmic és divers i per prescriure de forma òptima cal tenir identificat el del lector que tenim davant.
- La major part dels còmics creats per dones estan realitzats des del punt de vista femení però estan adreçats al públic general.

Bibliografia

Brown, J. (2004). "Gender, sexuality, and toughness: The bad girls of action film and comic books". *Action chicks*. Nova York: Palgrave Macmillan US, 47-74.

Casanova, P. (2001). *La República mundial de las Letras*. Barcelona: Anagrama.

Chute, H. (2010). *Graphic Women. Life Narrative & Contemporary Comics*. Nova York: Columbia University Press.

EFE (2001). "Los talibán destruyen por completo los budas de Bamiyán", *El Mundo* [en línia].
<<https://www.elmundo.es/elmundo/2001/03/10/internacional/984214621.html>>. [Consulta: 30/11/2018].

Gallot, C. (2016). "Angoulême: La sélection 100 % masculine fait polémique", *Libération* [en línia].
<https://next.liberation.fr/culture/2016/01/05/angouleme-la-selection-100-masculine-fait-polemique_1424451>. [Consulta: 30/11/2018].

Tebeosfera (2016). "Los tebeos del siglo XXI en cifras. La industria entre 2001 y 2015", *Revista Tebeosfera*, 0. Sevilla.
<https://www.tebeosfera.com/documentos/los_tebeos_del_siglo_xxi_en_cifras_la_industria_entre_2001_y_2015.html>. [Consulta: 25/11/2018].

Notes

¹Entre 2002 i 2004 a Espanya per Norma Editorial. A França es publica en una cooperativa d'autors anomenada

L'Association à la pulpe.

²Héloïse Guerrier primer a Editorial Sins Entido i després a Astiberri, Catalina Mejía a Editorial Sins Entido i Montserrat Terrones a Ediciones La Cúpula.

³Fins a aquell moment els còmics per a públic adult es comercialitzaven fonamentalment en llibreries especialitzades, fet que contribuïa que no arribessin al gran públic.

⁴Tot i que hi ha especialistes que afirmen que la narrativa gràfica femenina està centrada en temes relacionats amb el trauma, "however, the authors do not project an identity that is defined by trauma: they work to erase the inscription of women in that space". (Chute, 2010).

⁵Publicat a Espanya per Ediciones Sins Entido primer en sis volums amb el títol de *La ascensión del gran mal* i després en un sol volum amb el títol d'*Epiléptico* (2009).

⁶Trobareu més informació de l'associació, el premi i el palmarès al web de l'associació:
<http://www.assoartemisla.fr/>.

⁷Aquest és un article amb voluntat normalitzadora i per això s'han descartat obres i autores que tracten la dona que reproduïx la conceptualització masculina tradicional que es té d'ella, així com obres creades per dones pensant en les dones.

⁸Publicada a Espanya per Editorial Egales (2004–2005), Ediciones La Cúpula (2005–2007) i Reservoir Books (2014).

⁹De 1983 a 2008.

¹⁰Publicat per Reservoir Books en castellà (2008) i La Magrana en català (2008).

¹¹*¿Eres mi madre?*, Reservoir Books, 2012.

¹²*La muñequita de papá*, Ediciones La Cúpula, 2004.

¹³*Vida de una niña*, Ediciones La Cúpula, 2007.

¹⁴*Diario de Nueva York*, Inrevés Edicions (2001). L'editorial Fulgencio Pimentel ha recuperat el total de la seva obra fins al moment en els volums *Còmics 1986–1993* (2015) i *Còmics 1994–2016* (2017).

¹⁵Reservoir Books, 2018.

¹⁶*Persépolis* (2002–2004), *Pollastre amb prunes* (2009) i *Brodats* (2009), publicades en català i castellà per Norma Editorial.

¹⁷Norma Editorial, 2008–2011. En col·laboració amb Clement Oubrière.

¹⁸Salamandra Graphic, 2017.

¹⁹Ponent Mon, 2015.

²⁰Ediciones La Cúpula, 2013.

²¹*El juego de las golondrinas*, Ediciones Sins Entido, 2009.

²²*El piano oriental*, Salamandra Graphic, 2016.

²³Ediciones Sins Entido, 2017.

²⁴Ponent Mon, 2013.

²⁵Norma Editorial, 2014.

²⁶Ediciones Sins Entido, 2012.

²⁷*Declaració dels drets de la dona i de la ciutadana*

²⁸Ediciones Sins Entido, 2008.

²⁹Ponent Mon, 2018.

³⁰*La niña de sus ojos*, Ediciones La Cúpula, 2012.

³¹*Sally Heathcote. Sufragista*, Ediciones La Cúpula, 2015.

³²*La virgen roja*, Ediciones La Cúpula, 2016.

³³*Hoy es el último día del resto de tu vida*, Ediciones La Cúpula, 2011.

³⁴Ediciones La Cúpula, 2012.

³⁵Ediciones Sins Entido, 2007.

³⁶*El azul es un color cálido*, Dibbuxs, 2011.

³⁷Ponent Mon, 2004.

³⁸Ediciones La Cúpula, 2009.

³⁹*Aquel verano*, Ediciones La Cúpula, 2009.

⁴⁰*Jane, el zorro y yo*, Salamandra Graphic, 2016.

⁴¹Apa Cómics, 2016.

⁴²Apa Cómics, 2018.

⁴³*Metral·la*, Ediciones Sins Entido, 2008. Actualment està publicat en castellà per Astiberri (2015).

⁴⁴*La propiedad*, Ediciones Sins Entido, 2013.

⁴⁵*Lo que más me gusta son los monstruos*, Reservoir Books, 2018.

⁴⁶Ediciones La Cúpula, 2009–2010.

⁴⁷Ediciones La Cúpula, 2016.

Facultat de Biblioteconomia i Documentació (UB) (<http://www.ub.edu/biblio>)

Carrer Melcior de Palau 140, 08014-Barcelona

Graus (<http://www.ub.edu/biblio/futurs/>)

Màsters (<http://www.ub.edu/biblio/masters/masters.html>)

Doctorat (<http://www.ub.edu/biblio/doctorat-dinformacio-i-documentacio-en-la-societat-del-coneixement.html>)

Altres estudis (<http://www.ub.edu/biblio/cursos-de-formacio-continuada/altra-oferta-formativa.html>)

Recerca (<http://www.ub.edu/biblio/recerca/7.html>)

Estudis de Ciències de la Informació i de la Comunicació (UOC)

(http://www.uoc.edu/portal/ca/estudis_arees/ciencias_informacio_comunicacio/docencia/index.html)

Rambla del Poble Nou, 156, 08018-Barcelona (publicacions@uoc.edu) (<mailto:publicacions@uoc.edu>)

Oferta formativa (http://www.uoc.edu/portal/ca/estudis_arees/ciencias_informacio_comunicacio/docencia/oficials/index.html)

Coneix la UOC (<http://www.uoc.edu/portal/ca/universitat/index.html>)

Recerca i innovació (http://www.uoc.edu/portal/ca/recerc_innovacio/index.html)

Viu la UOC (<http://www.uoc.edu/porta/ca/viu-la-uoc/index.html>)

Estudia a la UOC (<http://estudis.uoc.edu/>)